

Громовенко К. В.,
кандидат юридичних наук, ректор
Міжнародного гуманітарного університету

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИЙ РЕЖИМ УСТАНОВ ВИЩОЇ ОСВІТИ ООН

INTERNATIONAL LEGAL REGIME OF THE HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTIONS OF THE UNITED NATIONS

У статті висвітлено специфіку міжнародно-правового забезпечення освітніх відносин в вищих навчальних установах, утворених під егідою ООН. Особлива увага приділена стандартам здійснення вищої освіти в таких закладах, відображених у міжнародних договорах та резолюціях міжнародних організацій, у статутних та регламентних актах цих університетів та інститутів.

Ключові слова: вища освіта, ООН, право на освіту, Університет миру, Університет Об'єднаних Націй.

В статті освещена специфика международно-правового обеспечения образовательных отношений в высших учебных учреждениях, созданных под эгидой ООН. Особое внимание уделено стандартам осуществления высшего образования в таковых заведениях, отраженных в международных договорах и резолюциях международных организаций, а также в уставных и регламентных актах данных университетов и институтов.

Ключевые слова: высшее образование, ООН, право на образование, Университет мира, Университет Объединенных Наций.

This article is highlighting the international legal provision of the regulation of educational relations in higher educational institutions, created under aegis of UN. Particular attention is paid to the standards of the higher education realisation in those institutions, reflected in the international treaties and resolutions of the international organisations, also as in the statutes and regulations of relevant universities and institutions.

Key words: Higher Education, Right to Education, UN, University of Peace, University of United Nations.

Дослідження особливостей міжнародних стандартів організації вищої освіти та реалізації права на таку освіту зараз отримало надзвичайну важливість, зокрема для вітчизняної та глобальної правової доктрини. Водночас вагомою складовою відповідного наукового аналізу може вважатися специфіка організації діяльності установ вищої освіти, заснованих міжнародними організаціями. Тому метою цієї статті є висвітлення специфіки аспектів регламентації діяльності таких установ вищої освіти, що діють під егідою ООН у сучасному міжнародному праві. Завданнями цієї статті є комплексний аналіз відповідних угод та резолюцій міжнародних організацій, статутних та регламентних актів відповідних навчальних установ, визначення процедур та практичних результатів їх діяльності. Серед сучасних авторів аспектам аналізу міжнародного права у сфері вищої освіти приділяли увагу такі вітчизняні автори як Б.В. Бабін, М.В. Буроменській, В.Г. Буткевич, О.О. Гріненко, А.І. Дмитрієв, В.В. Мицик тощо, водночас питання діяльності навчальних установ міжнародних організацій практично не підіймалися.

Можна стверджувати, що важливим джерелом, що дозволяє визначити відображення проблем вищої школи в універсальних актах міжнародного права слід вважати Міжнародну угоду про утворення Університету Миру (англ. «University for Peace») яку разом зі Статутом Університету Миру було схвалено державами-учасницями шляхом прийняття резолюції 35/55 ГА ООН від 5 грудня 1980 р. Наразі у цій Міжнародній угоді бере участь більше 40 держав, але Україна не є стороною цього універсального

договору [3]. Схваленню Міжнародної угоди передувала діяльність спеціальної Комісії щодо Університету Миру, утвореній резолюцією ГА ООН 34/111 від 14 грудня 1979 р. [1].

Згідно з резолюцією 34/111 Університет Миру мав обійматися насамперед здійсненням післядипломної освіти (підготовкою аспірантів). До складу Комісії, яка мала готувати проект його Статуту та Міжнародної угоди, було включено представників Генерального секретаря ООН, Генерального директора ЮНЕСКО, ректора Університету ООН, представника міжнародної наукової спільноти, п'ять експертів, які мали бути призначені Генеральним секретарем ООН, та двох представників уряду Коста-Ріки, на території якої мав діяти Університет Миру [1].

Вказаною Комісією були опрацьовані Загальні принципи, за якими мир не слід більше розглядати як концепцію завершення конфлікту або як дипломатичний компроміс, а слід домагатися встановлення і забезпечення миру «за допомогою найбільш цінного і ефективного засобу, що є у людства, – освіти». Адже досі, відзначалося у Загальних принципах, такого не відбувалося та механізм «освіти з питань миру» не використовувався, хоча «оскільки освіта є інструментом науки і техніки, вона тим більш має бути використаною для здійснення цього основного права людини [на мир]».

Міжнародна угода 1980 р. відзначала місцем перебування Університету Миру Коста-Ріку, визначала правоздатність закладу, можливість надання йому привілеїв та імунітетів, закріпила автономність

Університету Миру від бюджетів ООН та Університету ООН. Згідно статей 1 й 3 Статуту, доданого до Міжнародної угоди 1980 р., Університет світу є міжнародним вищим навчальним закладом з питань миру, який користується у своїй діяльності автономією і академічними свободами відповідно до своєї мети та рамках Статуту ООН та Загальної декларації прав людини [3].

За ст. 2 Статуту метою Університету є зміцнення між усіма людьми духу взаєморозуміння, терпимості і мирного співіснування для заохочення співробітництва між народами; сприяння зменшенню перешкод і загроз міжнародному миру та прогресу згідно з благородними цілями, проголошеними в Статуті ООН. При цьому основним завданням Університету було визначене проведення «навчання, досліджень, аспірантської підготовки та поширення знань», «міжгалузєвого вивчення всіх питань, що стосуються миру» [3].

У ст. 4 Статуту 1980 р. закріплене право Університету Миру встановлювати зв'язок або укладати угоди з урядами, міжурядовими та іншими організаціями та установами в галузі освіти; передбачено потребу особливої взаємодії цієї установи з ЮНЕСКО та Університетом ООН. До структури Університету Статут 1980 р. відносить Раду Університету як його керівний орган та Ректора Університету – його головну адміністративну посадову особу. Окремо передбачалося утворення Міжнародного фонду, як органу фінансової підтримки, що функціонує самостійно, Міжнародного центру документації та інформації з питань миру й Міжнародної консультативної ради Університету Миру [3].

До складу Ради Університету передбачалося включення його ректору та директорів за напрямками діяльності (англ. «area directors»), представників Генерального секретаря ООН, Генерального директора ЮНЕСКО, Ректора Університету ООН та Виконавчого директора Навчального та науково-дослідницького інституту ООН. Також до Ради Університету мали входити два представники влади Коста-Ріки, десять представників наукової спільноти, що призначаються на чотири роки Генеральним секретарем ООН за консультації з Генеральним директором ЮНЕСКО, та три студента, які щорічно делегуються студентським органом Університету [3].

До повноважень Ради Статут 1980 р. відніс формування загальної політики Університету, обрання його ректора, розгляд його доповідей, затвердження за пропозицією ректора щорічних програм та бюджету Університету, сприяння їх виконанню, утворення органів та установ (англ. «organs and offices») Університету. Цікаво, що повноваження до зміни Статуту надано Раді, яка має проголосувати більшістю в дві третини членів, такі зміни не потребують на згоду держав-учасниць Міжнародної угоди 1980 р., які, втім, мають бути негайно повідомленими про такі зміни [3].

Статут 1980 р. відносять до повноважень ректора підготовку програм, робочих планів та щорічних бюджетних кошторисів Університету, виконання

робочих програм Університету, призначення його співробітників та посадових осіб. Також, за приписами ст. 13 Статуту, навчальні програми (англ. «academic programmes») Університету підлягають рекомендуванню Міжнародною консультативною радою (англ. «International Advisory Board»), до складу якою входять видатні фахівці в різних областях, вивченням яких займається Університет [3].

Вимоги до професорсько-викладацького складу (англ. «members of the faculty») та персоналу («staff») Університету відображені у ст. 15 його Статуту, за якою всі співробітники професорсько-викладацького складу призначаються на основі їх високої наукової кваліфікації і їх прихильності завданням і цілям Університету з належним урахуванням представництва країн за географічним розподілом, соціальними системами, культурними традиціями, віком та статтю, а також за критеріями ефективності, компетентності та сумлінності [3].

Ст. 15 Статуту відносить до професорсько-викладацького складу Університету штатних викладачів (англ. «academic staff»), позаштатні викладачі (англ. «visiting professors»), партнерів (англ. «fellows»), наукових консультантів (англ. «academic consultants») та дослідницького персоналу (англ. «research staff»), що працюють в університетському містечку (англ. «University campus») або викладають за іншими центрами або за іншими програмами поза університетським містечком згідно рішень Ради Університету. При цьому за ректором зберігається право разового призначення тимчасових викладачів. Згідно ст. 16 Статуту вимоги до студентів встановлюються Радою з урахуванням потреб універсального представництва, з особливою увагою до залучення представників меншин та до гендерної рівності (при цьому не виключається оплатне навчання) [3].

Стислі вимоги до організації навчання в Університеті Миру містить ст. 17 Статуту, за якою основним напрямом роботи університету є іренологія (англ. «irenology») як наука, основними компонентами якої є дослідження миру, освіта миру та права людини (англ. «study of peace, education for peace and human rights»). Дослідження в Університеті мають фокусуватися на питаннях міжнародного миру, а для отримання наукового ступеня в Університеті необхідно пройти програму навчання, включаючи іренологію як обов'язковий предмет (англ. «compulsory subject»). Цікаво, що згідно ч. 2 ст. 17 Статуту Університет може присуджувати ступені магістрів та докторів (англ. «master's degrees and doctorates»), але робить це «серед іншого» [3].

Водночас наразі в Університеті Миру навчається до 2 тисяч осіб, що представляють більше 120 країн світу. До основних підрозділів Університету належать департаменти (факультети) досліджень миру та конфліктів (DPCS), навколишнього середовища та розвитку (DED), міжнародного права та вирішення спорів (DIL). Зокрема в рамках DPCS здійснюється навчання магістрів за напрямками «Міжнародні студії з миру», «Мир та медіа», «Освіта миру», навчання на DED надає магістрів за напрямками «Довкілля,

розвиток та мир» й «Відповідальний менеджмент та сталий економічний розвиток»; в рамках DIL випускаються магістри спеціалізації «Міжнародне право та вирішення спорів» й «Міжнародне право та права людини» [5].

Крім цього в Університеті Миру діють програми з менеджменту та спільні та подвійні програми більш ніж з десятима авторитетними навчальними закладами світу. При цьому програми Університету Миру наразі фінансуються завдяки підтримці з боку низки урядів-донорів, благодійних фондів та установ, фонду пожертвувань. Варто констатувати, що рішення залучення Університету Миру у глобальні освітні процеси за сорок років його роботи не став задовільним. Зокрема Університет досі прагне утворити мережу центрів співпраці та координації напрямків діяльності в різних регіонах світу, якими керувала б штаб-квартира з Коста-Ріки і які співпрацювали б з різними університетами, неурядовими об'єднаннями та іншими партнерами в сферах освіти і досліджень миру [5]; [7].

Варто вказати, що створення Університету Миру не було першою, в рамках сучасного міжнародного права, спробою утворити вищий навчальний заклад. Але до того відповідні заклади утворювалися під егідою ООН не через схвалення міжнародних угод, а шляхом затвердження низки резолюцій ГА ООН. Зокрема ще у 1963 р., згідно резолюції ГА ООН 1827 (XVII) від 18 грудня 1962 р., було утворене Навчальний та науково-дослідницький інститут ООН (англ. United Nations Institute for Training and Research, далі – UNITAR). Як передбачалося під час його утворення, UNITAR мав забезпечувати підготовку дипломатів новоутворених постколоніальних держав. У такому вимірі інститут було сформоване згідно з рекомендацією ЕСР ООН Е/3780 від 28 травня 1963 р., додатково підкріпленій ще одною резолюцією ГА ООН в 1934 (XVIII) від 11 грудня 1963 р. [2].

Статут UNITAR, як автономної установи системи ООН, на виконання відповідних резолюцій був затверджений Генеральним секретарем ООН та у наступному постійно доопрацьовувався, з урахуванням таких резолюцій ГА ООН, як 42/197 від 11 грудня 1987 р. та інші. Згідно ст. 2 Статуту UNITAR до його першого з двох завдань належить підготовка осіб, «насамперед з країн, що розвиваються», для роботи в ООН, спеціалізованих установах системи ООН, у національних структурах, пов'язаних із взаємодією з ООН, та інших подібних установах. Такі програми підготовки можуть передбачати залучення до підготовки й персонал ООН спеціалізованих установ та польових місій ООН. Другим завданням UNITAR ч. 2 його Статуту визначає дослідження та навчання, присвячене функціонуванню та завданням ООН, із пріоритетом для тематики, вказаній Генеральним секретарем ООН, іншими органами ООН, спеціалізованими установами ООН [4].

Згідно ст. 3 Статуту UNITAR керівним органом інституту є Рада директорів (не менше одинадцяти та не більше тридцяти осіб), яких має призначати на три роки Генеральний секретар ООН за підсум-

ками консультацій з Президентом ГА ООН та Президентом ЕСР ООН. На виконання резолюцій ГА ООН Генеральний секретар ООН з урахуванням пропозицій Ради директорів мав визначити склад та вимоги до персоналу інституту, з урахуванням наявних фінансових ресурсів та потреб у навчанні. Виконавчий директор UNITAR при цьому мав призначатися саме Генеральним секретарем ООН після консультацій з Радою директорів інституту, решта персоналу UNITAR мала призначатися його виконавчим директором, водночас з питань призначення старших посадових осіб інституту Виконавчий директор мав консультуватися з Генеральним секретарем ООН [4].

Після утворення UNITAR на 24 сесії ГА ООН в 1969 р. резолюцією 2573 (XXIV) було вирішено заснувати міжнародний університет із діяльністю, присвяченою досягнення мети Статуту ООН щодо миру та прогресу, при цьому експертне дослідження доцільності та шляхів утворення такого університету було доручене здійснити саме UNITAR та Генеральному секретарю ООН. Це питання також підіймалося на наступних щорічних сесіях резолюціями ГА ООН 2691 (XXV) та 2822 (XXVI). У наступному, на 27 сесії ГА ООН схвалила резолюцію від 11 грудня 1972 р. 2951 (XXVII), якою підтвердила заступання міжнародного університету під егідою ООН з назвою Університету Об'єднаних Націй (далі – УОН).

Статут УОН (A/9149/Add.2) був затверджений резолюцією ГА ООН 3081 (XXVIII) на її 28 сесії 6 грудня 1973 р. У наступному низкою резолюцій ГА ООН, таких як резолюція від 20 грудня 2013 р. 68/236, статут УОН змінювався. Прикладом, резолюцією 64/255 від 21 грудня 2009 р. УОН було дозволено надавати та підтверджувати степені магістра та доктора наук (англ. «master's degrees and doctorates») за правилами, встановленими Радою УОН. Варто вказати, що оскільки й UNITAR й УОН є фактично інституціями ООН, то резолюції ГА ООН які визначають їх статус та функції, є обов'язковими як для ООН, її підрозділів та службових осіб, так й для відповідно для UNITAR й УОН. Крім того такі резолюції ГА ООН становлять обов'язки й для держав-учасниць у частині взаємодії з UNITAR та УОН, забезпечення їх діяльності [6].

Згідно ст. 1 Статуту УОН цей університет має бути міжнародною спільнотою дослідників, залучених у науковий пошук, післядипломну освіту та поширення знань для досягнення мети та завдань Статуту ООН. Для цього УОН мав діяти під спільною егідою та підтримкою ООН та ЮНЕСКО через утворений орган програмування та координації та мережу дослідницьких центрів й центрів післядипломної освіти та відповідних програм у розвинутих державах і країнах, що розвиваються. При цьому передбачалося, що УОН має присвятити власну діяльність нагальним глобальним проблемам людського існування, розвитку та добробуту, які турбують ООН та її спеціалізовані установи, з належною увагою як до соціальних наук та гуманітарних знань, так й до природних наук, застосованих до цього [6].

За ст. 1 Статуту УОН дослідницькі програми установ університету мали серед іншого включати питання: співіснування народів, які мають різні культурні, мовні та соціальні системи, мирної взаємодії між державами та підтримці ними миру й безпеки; правам людини; економічним та соціальним змінам та розвитку; навколишньому середовищу й відповідному використанню ресурсів; базовим науковим дослідженням та застосуванню досягнень науки задля завдань розвитку; універсальним людським цінностям, присвяченим покращенню якості життя [6].

За цією статтею передбачалося, що УОН буде поширювати знання в рамках діяльності ООН та її установ задля підвищення динамічної взаємодії загальносвітової спільноти навчання та дослідження. Відзначалося, що УОН буде працювати згідно «духу та приписів» Статуту ООН, Конституції ЮНЕСКО та в рамках «фундаментальних принципів сучасного міжнародного права». Для цього УОН мав визначити центральною метою власних досліджень та навчань постійне зростання могутньої професорської та наукової спільноти кризь, включно з країнами, що розвиваються, зокрема з метою запобігання «інтелектуальної ізоляції» частин такої спільноти у країнах, що розвиваються [6].

Післядипломна освіта в УОН, згідно з ст. 1 його Статуту, мала залучити молодь до досліджень та «підвищити їхню здатність сприяти розширенню, застосуванню та розповсюдженню знань». Також передбачалося залучення УОН до навчання персоналу міжнародних та національних програм технічної допомоги ООН «зокрема в рамках міждисциплінарного підходу» для вирішення таких персоналом проблем які він має вирішувати на місцях.

Важливим вбачається те, що у ст. 2 Статуту УОН містяться гарантії його академічних свобод та автономії «в рамках ООН». При цьому вказується, що відповідні свободи мають забезпечувати вільний вибір предмету та методів навчання та досліджень, вибір осіб та інституцій для виконання завдань та свободу наукового самовираження. Також УОН має право вільно розпоряджатися коштами, виділеними на виконання його повноважень. Крім того, ректор УОН за погодження з Радою університету отримав право укладати від імені ООН угоди з країнами, в яких УОН здійснює власну діяльність, необхідні для забезпечення відповідних академічних свобод та автономії [6].

Структура ключових органів УОН була визначена в рамках ст. 3 його статуту, за якою керівним органом УОН є його Рада, а Ректор університету є відповідальним перед Радою за керівництво, програмування та координацію діяльності УОН. Також Статут УОН передбачив діяльність Університетського Центру, який має сприяти Ректору та діяти на засадах високого рівня персоналу, ефективності та оперативності дій. Для завдань «просунутого пошуку та післядипломного навчання» Рада університету отримала гарантоване Статутом УОН право визначати, на підставах «академічної досконалості», певні інституції або центри чи їх підрозділи, зокрема у державах,

що розвиваються, як асоційовані інституції УОН, встановлювати умови такої асоціації. Також задля реалізації власних завдань та програм УОН отримав право організовувати міжнародне координовані дослідження із залученням інституцій та індивідів на контрактних або інших засадах [6].

Як відзначено посадовцями УОН, з 1975 р. УОН перетворився в глобальну децентралізовану мережу установ, що складається з Центру УОН в Токіо, дванадцяти науково-дослідних і навчальних центрів та програм і двох бюро зв'язків, розташованих у Центральних установах ООН у Нью-Йорку і штаб-квартирі ЮНЕСКО в Парижі. Наразі УОН здійснює фундаментальні та прикладні дослідження, опрацьовує прогнози та аналізи нормативної бази, забезпечує нарощуванню освітнього потенціалу, зокрема через інтерактивні засоби, створює мережі співпраці та забезпечує цілеспрямоване поширення знань, а також проводить інформаційно-пропагандистські заходи.

При цьому констатується, що програмний простір УОН визначено трьома змінними чинниками: основними процесами, які стрімко і радикально змінюють світ; учасниками, що втілюють в життя відповідні зміни й водночас змінюються самі під їх впливом; тематикою пошуку, актуальною для мандата УОН. В межах такого простору практична робота УОН впливає на дві широкі сфери програмного регулювання: «світ та управління» та «довкілля й розвиток». Ці сфери, у свою чергу, поділяються на п'ять тематичних напрямків, таких як мир і безпека, належне врядування від місцевого до глобального; розвиток і скорочення масштабів знедолення; навколишнє середовище та сталий розвиток; наука, техніка та суспільство. Наразі УОН повністю фінансується за рахунок добровільних внесків урядів, установ, фондів і індивідуальних донорів та не отримує кошти з бюджету ООН; основні засоби на поточні витрати УОН надходять в якості доходу від капіталовкладень з Установчого фонду УОН [8].

Отже варто прийти до таких висновків. Особливий характер носить безпосередня організація вищої освіти у роботі ООН та її установ, яка знайшла своє втілення у існуванні університетів з особливим міжнародно-правовим статусом. Це насамперед стосується утворених резолюціями ГА ООН Навчального та науково-дослідницького інституту ООН, Університету Об'єднаних Націй та заснованого окремою міжнародною угодою Університету миру. Усі форми координації вищої освіти або взаємодії з її закладами установами системи ООН ґрунтуються на безумовній повазі до академічної свободи із дотриманням принципів фінансової звітності та кореляції науково-викладацької діяльності із завданнями міжнародних організацій. Визначення ролі вищих навчальних закладів міжнародних організацій у наступному формуванні сучасних міжнародно-правових інститутів у сфері вищої освіти має стати предметом додаткових наукових досліджень.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Establishment of a University for Peace : General Assembly resolution 34/111, 1979. UN. URL: <https://undocs.org/en/A/RES/34/111> (Last accessed: 12.12.2016).
2. History. United Nations Institute for Training and Research. URL: <https://unitar.org/about/unitar/institutes-history> (Last accessed: 12.12.2016).
3. International Agreement for the Establishment of the University for Peace, 5 December, 1980. UN. URL: https://treaties.un.org/pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=XIV-6&chapter=14&clang=_en (Last accessed: 12.12.2016).
4. Statute of the United Nations Institute for Training and Research, as promulgated by the Secretary-General in November 1965 and amended in March 1967, June 1973, June 1979, May 1983, April 1988, December 1989 and December 1999. Geneva, 2000. United Nations Institute for Training and Research. URL: <https://unitar.org/sites/default/files/media/publication/doc/unitar-statute-english-s.pdf> (Last accessed: 12.12.2016).
5. University for Peace (UPEACE). University for Peace. URL: <https://www.upeace.org/> (Last accessed: 12.12.2016).
6. UNU Charter : United Nations University. URL: <https://unu.edu/about/charter#overview> (Last accessed: 12.12.2016).
7. Университет мира. UN. URL: <https://www.un.org/ru/ga/upeace/> (Last accessed: 12.12.2016).
8. Университет ООН. UN. URL: <https://www.un.org/ru/ga/unu/index.shtml> (Last accessed: 12.12.2016).